

OFFICIAL PRESS RELEASE

7 Siulai 2022

Tu'utu'uni ki he Fokotu'utu'u Ngāue Fakapa'anga'

Na'e tali 'e he Poate 'a e kau Talēkita 'o e Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga' 'i he 'enau fakataha 'i he 'aho 30 'o Sune 2022, ke kei hoko atu pē 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga lolotonga' 'o ngāue fakataha mo e Pule'anga' ke poupu'i hono fakaakeake 'a e 'ekonōmika' mo e tupu faka'ekonōmika fakalūkufua'. Ko e ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga eni 'oku ngāue'aki':

Ke faka'ai'ai 'a e tupu faka'ekonōmika' mo hono poupu'i 'a e fakaakeake fakalūkufua faka'ekonōmika', kae kei muimui'i ofi 'a e ngaahi fakalalaka felāve'i mo e hikihihi 'a e totongi koloa', 'e fakahoko 'e he Pangikē Pule' 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngāue ko'eni:

- a. Hoko atu pē 'a e ta'etotongi tupu (zero interest rate) 'i he ngaahi 'akauni pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikee' (Exchange Settlement Account) 'oku fakahū 'i he Pangikē Pule'.
- e. Tu'uma'u pē 'a e ngaahi fa'unga lolotonga ki he fakafetongi pa'anga muli'.
- f. Ke 'oua 'e toe ma'ulalo hifo 'i he peseti 'e 70 'a e lahi e ngaahi nō 'oku tuku atu 'e he ngaahi pangikee' 'o fakahoa ki he lahi 'o 'enau ngaahi fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio).
- h. Tu'uma'u 'i he peseti 'e 10 'a e lahi 'o e pa'anga 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale', 'a ia 'oku tu'utu'uni fakalao ke tauhi 'i he Pangikē Pule' (Statutory Reserve Deposit).
- i. Tauhi pē 'a e tu'unga 'oku faka'amu ke 'i ai 'a e hikihihi 'i he totongi koloa' (inflation reference rate) 'i he peseti 'e 5'.
- k. Hoko atu 'a e ngāue ke fokotu'u ha fa'unga fakapa'anga 'e tokoni ki he tupu 'a e ngaahi noo' 'i ha founa 'oku malu (fokotu'u 'o ha kautaha ki hono tānaki e fakamatala nō, lao ki he ngaahi kautaha 'oku 'ikai ke lava totongi fakafoki honau ngaahi mo'ua', pea fakalelei'i e ngaahi ngāue fakakelekele).
- l. Fekumi ki ha ngaahi me'angāue makehe ke tokoni ki he tupu 'a e ngaahi noo' (fokotu'u 'o ha polokalama ke tokoni ki hono malu'i 'a e ngaahi noo', pe ko ha tokoni ki hono holoki 'a e ngaahi totongi tupu).
- m. Fengāue'aki vāofi mo e Potungāue Pa'anga' koe'uhi' ke fenāpasi 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngāue 'a e Pule'anga' mo e ngaahi taumu'a ngāue 'a e fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga', 'o poupu ki hono langa hake ha tupu faka'ekonōmika 'oku kakato mo tu'uloa.
- n. Fekumi ki ha ngaahi founa te ne fakamālohi'i ange 'a hono fakahoko 'o e ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga'.

'I kai ke ngata ai', kā ko hono tauhi 'a e ma'uma'uluta, malu mo e lelei 'a e tafa'aki fakapa'anga' 'o kaunga lelei ki he ma'uma'uluta mo e tupu faka'ekonōmika fakalūkufua', 'e ngāue atu 'a e Pangikē Pule' ki he ngaahi me'a ko'eni:

ng. Fakamālohia 'a e tafa'aki 'oku nau tokanga'i 'a e ngaahi kautaha fakapa'anga'.

- o. Tauhi 'a e fetu'utaki vāofi mo e ngaahi kautaha fakapa'anga' ke fakapapau'i 'oku malava ke fakahoko honau ngaahi fatongia ki he fonua', tautautefito ki he ngaahi taimi fakataputapui fakalotofonua koe'uhi' ko e mafola 'a e mahaki fakamāmāni lahi'.
- p. Ngāue'aki e ngaahi tekinolosia fakaonopooni' ke fakalelei'i 'a hono fakalele e sisitemi totongi pa'anga', 'o kau ai 'a e fakakakato hono fokotu'u e Sisitemi Totongi Pa'anga Fakalotofonua' (DEPS) ke ngāue'aki 'a e tekinolosia' ki hono fakahoko 'a e totongi mo e fakafetongi pa'anga'.
- s. Hokohoko atu e ngāue ke fakasi'isi'i hono tāpuni 'e he ngaahi pangikē muli' 'a e ngaahi 'akauni 'a e ngaahi pangikē fakalotofonua', pehē ki hono tāpuni 'e he ngaahi pangikē fakalotofonua' mo muli foki 'a e 'akauni 'a e ngaahi kautaha fakafetongi pa'anga muli'.

Na'e lipooti 'e he Kōvana 'o e Pangikē Pule', Sione Ngongo Kioa, 'oku kei hoko atu pē 'a hono uestia 'e he tau 'a Lūsia mo 'lukuleini' 'a e ngaahi fakatupu mo e fe'ave'aki koloa' 'i he ngaahi māketi fakamāmāni lahi'. 'Oku kamata foki ke holo hifo 'a e fiema'u koloa' mei he'ene kaka vave', pea to'o mo e ngaahi tokoni fakapa'anga 'a e ngaahi pule'anga' ki he 'ekonōmika'. 'Oku fakatupu leva heni 'a e hiki ma'olunga 'a e ngaahi totongi koloa' lolotonga e taimi 'oku vaivai ai 'a e tupu faka'ekonōmika fakamāmāni lahi'. 'I he'ene pehee', 'oku 'i ai e tokanga na'a lōloa atu 'a e nofo 'a e 'ekonōmika fakamāmāni lahi' 'i he tu'unga ko eni' pea 'i ai ha toe ngaahi uestia kehe. Koe'uhi' ko e fakafalala 'a Tonga 'i he ngaahi koloa hū mai mei muli', 'e tafe mai ai pē 'a e hiki 'a e totongi lolo', totongi koloa me'akai', mo e totongi 'o e ngaahi koloa lalahi 'oku fefakatau'aki fakavaha'apule'anga', ki he tu'unga hikihihi 'a e totongi koloa 'i Tonga' ni pea 'e malava ke fakatuai'i 'a e fakaakeake faka'ekonōmika' mo holoki vave

'a e mahu'inga totonu 'o e pa'anga hū mai'. Kuo fakamalohi'i 'e he ngaahi Pangikē Pule tokolahi 'o kau ai hotau ngaahi fonua hoa fefakatau'aki lalahi 'enau ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga' ke tau'i 'aki 'a e hihiki 'i he totongi koloa'.

'I he māhina 'Epeleli 2022, na'e foki māmālie 'a e ngaahi ngāue faka'ekonōmika fakalotofonua' ki he tu'unga angamaheni' hili 'a e mafola fakalotofonua 'a e Koviti-19 'i Ma'asi 2022'. Na'e hā mai 'a e ki'i kake 'a e ola 'i he sekitoa ngoue' hili 'a e fakatamaki Hunga Tonga – Hunga Ha'apai (HTHH) 'i he kamata'anga 'o e ta'u', neongo 'oku 'ikai ke a'u ia ki he tu'unga mālohi na'e 'i ai he taimi tatau 'o ta'u kuo'osi'. Na'e hiki hake 'a e lahi 'o e ngoue na'e uta ki muli' 'aki 'a e toni 'e 184.5 'i 'Epeleli 2022, makatu'unga mei he lahi ange hono uta atu 'o e manioke' mo e Kava Tonga'. 'Oku 'amanaki 'e hā mai ha ngaahi ola lelei mei he sekitoa fakatupu koloa' koe'uhi' ko e kamata 'a e ngaahi polōseki langa fakaakeake 'a e Pule'anga' mei he fakatamaki HTHH'. Kā 'i he taimi tatau, 'oku kaka ki 'olunga 'a e fakamole ki he fakatupu koloa' fakataha mo e hiki 'a e totongi 'o e ngaahi ma'u'anga ivi'. Ko e kongā lahi 'o e ngaahi pisinisi 'i he sekitoa ki he ngaahi ngāue', ne malava ke nau foki 'o hoko atu 'enau fakahoko fatongia 'i 'Epeleli, neongo 'a e kei fiema'u ke tauhi 'a e ngaahi fakataputapui' 'o hangē ko e tauhi 'a e vāmama'o'. Na'e kake 'a e lēsisisa 'o e ngaahi koniteina fakapisinisi mei muli' 'aki 'a e peseti 'e 5.5 'a ia 'oku ngali longomo'ui ange 'a e ngaahi ngāue fefakatau'aki' tupu mei hono fakasi'isi'i atu 'a e ngaahi fakataputapui'.

'I he ta'u ki 'Epeleli 2022', na'e a'u 'a e hiki e totongi koloa' ki he tu'unga ma'olunga ko e peseti 'e 9.4, 'a ia 'oku kei ma'olunga pē 'i he tu'unga fe'unga 'oku fai ki ai e faka'amu' ko e peseti 'e 5. Ne hiki 'a e totongi koloa hū mai mei muli' makatu'unga 'i he ma'olunga ange 'a e ngaahi totongi 'o e koloa lolo', koloa me'akai', koloa naunau langa', pea mo e kasa'. 'Oku 'ilonga heni 'a e uesia 'a e māketi fakamāmani lahi' mei he mafola 'a e mahaki fakamāmani lahi' pea mo e tau', 'a ia 'oku 'i tu'a ia 'i he mafai 'o e Pangikē Pule'. Ko e hihiki 'a e totongi koloa fakalotofonua' ne kau ki ai 'a e koloa me'akai', mo e 'uhila' 'o makatu'unga mei hono uesia 'e he fakatamaki HTHH' 'a e me'akai fakalotofonua', pea mo e hū hangatonu 'a e hiki 'a e totongi 'o e lolo hū mai' ki he totongi lolo fakalotofonua'. Ko e tu'unga 'o e hihiki 'a e ngaahi totongi koloa tefito' (core inflation) na'e peseti pē 'e 5.6 ('a ia koe hili ia hono to'o 'a e ngaahi totongi koloa lolo', 'uhila', mo e kasa', mo e totongi 'o e ngaahi koloa me'akai hū mai mei muli'), 'a ia 'oku mahino mei heni ko e totongi lolo' 'oku fakatefite mei ai 'a e hihiki 'o e totongi koloa'.

Na'e hiki 'a e pa'anga talifaki 'i muli 'a e fonua' (foreign reserves) 'i he māhina 'o 'Epeleli 2022' ki he \$884.0 miliona, 'o fe'unga ia mo e māhina 'e 12.6 'o e ngaahi koloa mo e ngāue hū mai'. 'Oku ma'olunga eni 'i he tu'unga fe'unga 'oku siofi 'e he Pangikē Pule' ko e māhina 'e 3 'o e koloa mo e ngāue hū mai', pea mo e tu'unga fe'unga 'oku fakafuofua' 'e he Kautaha Pa'anga Fakavaha'apule'anga' (IMF) ko e māhina 'e 7.3. 'I he ta'u ki 'Epeleli 2022', na'e toe kake lahi pē 'a e tu'unga 'o e pa'anga talifaki 'i muli' 'aki 'a e \$204.4 miliona, makatu'unga mei he lahi ange 'a e ngaahi tokoni fakapa'anga ki he patiseti 'a e Pule'anga', ngaahi tokoni ki he ngaahi fakatamaki', ngaahi polōseki 'a e Pule'anga', pea mo e ngaahi talafi pa'anga taautaha mei he ngaahi famili 'i muli'.

'Oku kei malu pē 'a e tafa'aki fakapa'anga', 'o poupu ki ai 'a e ma'olunga e pa'anga tefito (capital) mo e pa'anga ngāue (liquidity) 'a e ngaahi pangikee', pea kei ma'u pē mo e tupu fakapa'anga (profitability) fe'unga. Na'e kake fakatou'osi 'a e pa'anga fakalūkufua 'a e fonua' (broad money) pea mo e pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikee' 'i he ta'u' 'aki 'a e peseti 'e 34.3 mo e peseti 'e 18.5. 'I he taimi tatau, na'e holo 'a e ngaahi nō ne tuku atu' 'aki 'a e peseti 'e 4.4, kae hiki 'a e fakahū pa'anga' 'aki 'a e peseti 'e 17.6, 'o holo ai 'a e lahi 'o e ngaahi nō ne tuku atu' 'i hono fakahoa ki he lahi 'o e fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio) ki he peseti 'e 53.9, mei he peseti 'e 54.6 'i Ma'asi 2022'. 'Oku kei ma'ulalo pē eni 'i he tu'unga ma'ulalo taha 'oku tu'utu'uni'i' 'a ia ko e peseti 'e 70. 'Oku kake māmālie hake foki 'a e ngaahi nō palopalema' ki he peseti 'e 4.8 'o e fakalūkufua 'o e ngaahi nō, 'o hā mei ai 'a hono uesia 'e he fakatamaki HTHH' pea mo e ngaahi tātāpuni fakafonua tupu mei he mafola 'a e Koviti-19', 'a e ngaahi pisinisi' mo e ngaahi 'api taautaha'. Na'e kake foki e 'avalisi 'o e hulu 'i he totongi tupu 'i he nō mo e fakahū pa'anga' (weighted average interest rate spread) 'i he ta'u', koe'uhi' ko e kake 'a e 'avalisi 'o e totongi tupu 'i he nō kae holo 'a e 'avalisi 'o e totongi tupu 'i he fakahū pa'anga'.

'I he vakai ki he kaha'u', 'oku fakafuofua 'e he Pangikē Pule' 'e holo 'a e tu'unga faka'ekonōmika 'a e fonua' 'i he ta'u fakapa'anga 2021-22' tupu mei he ngaahi maumau 'i he puna 'a e mo'ungaafi HTHH pea mo e peau kula ne hoko 'i Sanuali 2022', pehē ki he mafola 'a e 'Omikoloni' 'i Fepueli 2022. 'Oku fakafuofua 'e kake māmālie 'a e tupu faka'ekonōmika' 'i he ta'u fakapa'anga 2022-23', makatu'unga 'i he ngaahi ngāue langa fakaakeake mei he ngaahi fakatamaki' mo hono fakaava 'o e kau'āfonua'. 'Oku 'amanaki 'e hokohoko atu pē 'a e ma'olunga 'a e hihiki 'a e totongi koloa' 'i he kaha'u vave mai' koe'uhi' ko e kei hihiki 'a e totongi koloa fakamāmani lahi', pea ke toki holo ki he tu'unga fe'unga 'oku faka'amu ke 'i ai' ko e peseti 'e 5 'i he kongā kimu'a 'o e 2023'. 'Oku fakatefite 'a e fakafuofua ko' eni 'i he 'amanaki 'e holo 'a e ngaahi uesia ki he fakatupu mo e fe'ave'aki koloa fakamāmani lahi', pea fakaakeake mo e 'ekonōmika fakalotofonua' mei he ngaahi uesia 'o e fakatamaki HTHH'. 'Oku fakafuofua foki 'e malu pē 'a e tafa'aki fakapa'anga' pea fe'unga pē mo e ngaahi pa'anga tefito 'a e ngaahi pangikee' ke matu'uaki ha fakatamaki 'e ala hoko.

Makatu'unga 'i he vaivai 'a e tupu faka'ekonōmika' kae ma'olunga 'a e hihiki e totongi koloa', 'oku tauhi pē 'e he Pangikē Pule' 'ene fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga lolotonga' kae fengāue'aki vāofi mo e ngaahi fokotu'utu'u ngāue 'a e Pule'anga' ki hono fakaakeake 'a e tupu faka'ekonōmika' mo ta'ota'ofi ha toe ngaahi uesia tamaki 'e ala hoko. 'Oku kau ki ai mo e fekumi ki ha ngaahi founa 'e malava ke ngāue'aki 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikee'. 'I he vakai ki he hihiki ma'olunga

'a e totongi koloa', 'oku fakatokanga' 'e he Pangikē Pule' 'oku fakatupu ia 'e he ngaahi fetō'aki 'i he fakatupu mo e fe'ave'aki koloa fakamāmani lahi' 'a ia 'oku 'i tu'a ia 'i he mafai 'o e Pangikē Pule'. Kaekehe, 'oku lolotonga ngāue 'a hotau ngaahi hoa fefakatau'aki lalahi' ki hono tau'i e hikihiki 'a e totongi koloa' 'aki 'enau ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga', pea 'e hū mai ia ki he totongi koloa fakalukufua 'a Tonga' ni 'i he ngaahi koloa hū mai'. 'I he taimi tatau, 'oku hoko atu pē 'a e ngaahi fealea'aki 'a e Pangikē Pule' ki ha ngaahi founa 'e malava ke ta'ota'ofi 'aki 'a e hiki 'a e totongi koloa fakalukufua' mo fakasi'isi'i 'a e hikihiki 'i he totongi 'o e me'akai fakalotofonua'.

Ki ha ngaahi fakamatala fakaikiiki kātaki 'o fetu'utaki ki he:

Tafa'aki 'Ekonōmika

Telefoni: (676) 24 057

Fax: (676) 24201

Tu'asila 'imeili: nrbt@reservebank.to